

Lokalhistoriske arkiver

Af *Laust Kristensen*

Cand. pharm. Hans Brandt, provisor ved Fåborg apotek, blev en dag vidne til, at en del gamle papirer blev brændt; det fik ham til at tænke på, at der i sådanne papirer sikkert lå gemt en hel del oplysninger om by og mennesker. Det resulterede i, at han den 11. juni 1937 fik etableret et arkiv for Fåborg by, der skulle samle på alt det, der ellers blev tilintetgjort eller smidt væk. Med oprettelsen af Fåborg-arkivet i 1937 var tanken om et lokalhistorisk arkiv for første gang realiseret i Danmark og er siden vokset jævnt og støt.

Det er ikke noget nyt at samle på arkivalier; det har man gjort, så længe menneskene har kunnet skrive. Sådan set er det heller ikke nyt med et lokalhistorisk arkiv, for mange lokalhistorisk interesserede folk har gennem årene skabt større eller mindre lokalhistoriske samlinger, der indeholdt stof om de emner, som de interesserede sig for. Det vil altid være en forudsætning for at skrive historie, at man har arkivalier, der kan fortælle forskeren, hvad der virkelig er sket. Ofte hændte der dog det ved disse samleres død, at materialet blev spredt eller tilintetgjort. Det nye ved de lokalhistoriske arkiver er, at det normalt ikke længere er enkeltmands værk eller af rent privat interesse, der samles arkivalier, men samlingerne får karakter af offentlige samlinger, der i fremtiden skal være med til at fortælle historien om egn og mennesker.

Naturligvis er de afgørelser, der træffes på Christiansborg, på mange måder vigtigere end det, der sker, i hr. Sørensens hjem i Fåborg, og dog hører begge dele med til billedet af Danmark og dan-

skere. Man skal ikke forledes til at tro, at historie kun er politik og regering, eller at kulturhistorie er noget, der kun kan skabes ved et universitet eller på Det kgl. Theater.

I 1582 begyndte man at samle de vigtigste statslige papirer ind til residensbyen København, men først ved loven af 30. marts 1889 skabtes det statslige arkivvæsens struktur, som vi kender det i dag. Rigsarkivet, der tidligere hed Geheimearkivet, samler alt materiale fra centraladministrationen, medens Landsarkiverne (nu 4) samler tingene sammen fra de statslige styrelsesorganer i de 4 landsdele. Dermed var opnået, at alle eller næsten alle offentlige institutioner kunne og skulle aflevere deres arkivalier til opbevaring. I 1889, da loven blev givet, var de statslige styrelser næsten dækkende for, hvad der skete i landet, og alle akter og papirer var ved loven sikret for eftertiden.

I de forløbne næsten 100 år er der dog sket så meget, at man i dag næppe kan sige, at loven er fyldestgørende. F.eks. er de kommunale arkivalier ikke afleveringspligtige til landsarkiverne, men kan afleveres, hvis kommunerne ønsker det. Det kan betyde, at en stor del af den offentlige administration, der nu sker gennem de nye storkommuner, kan unddrages forskningen, hvis kommunerne ikke er villige til at lade historikere arbejde med materialet i de kommunale arkiver. Det samme er tilfældet med en hel del større og mindre foreninger og institutioner, der er private, men som alligevel har spillet en stor rolle i de sidste mange år. Man kan i den forbindelse nævne de mange grene af andelsbevægelsen, de private banker og sparekasser, biblioteksforeninger, sygeplejeforeninger og meget mere. Det er givet, at alle disse foreninger og institutioner har haft en afgørende betydning for landet og for hele kulturmønsteret, men alle arkivalier fra disse grupper er private, og bestyrelserne kan gøre med dem, hvad de vil. Meget er gået til grunde, fordi det er brændt eller smidt væk, når der skulle ryddes op hos den tidligere formand eller kasserer. Erhvervsarkivet i Århus, der siden 1962 drives som en statsinstitution, indsamler materiale fra

de private større erhvervsorganisationer, men det er en frivillig sag, om man ønsker at aflevere.

Efter denne meget lange indledning skulle det nu være mere eller mindre klart, hvad et lokalhistorisk arkiv skulle være, nemlig et sted, hvor man samlede det, der ikke bliver eller vanskeligt bliver samlet på anden måde. Helt så enkelt er det nu ikke, fordi de lokalhistoriske arkiver ikke altid er blevet opfattet som et alvorligt og sagligt ment arbejde. Kommunerne må ikke aflevere til de lokalhistoriske arkiver, selv om de kommunale arkiver naturligvis først og fremmest indeholder stof, der næsten kun kan interessere på lokalt plan. Det kan virke lidt mærkeligt, at en kommune, der støtter et lokalhistorisk arkiv enten gennem biblioteksvæsenet eller på anden måde, ikke må benytte dette arkiv til sine egne arkivalier. Der har i lokalhistorisk interesserede kredse stået en vældig diskussion om netop dette emne, men man må jo rette sig efter loven, måske håbe på en ny. I foråret 1972 er der kommet et cirkulære om skolearkivalier, der ligeledes er meget negativ overfor de lokalhistoriske arkiver. Især det sidste kan give anledning til megen undren, fordi der altid er sløset med skolearkivalier, og man netop gennem de lokalhistoriske arkiver havde et organ, der kunne bøde meget på denne mangel. Et er at give en lov, noget helt andet at få loven overholdt. De lokalhistoriske arkiver har den fordel, at de ikke har et større område, end de kan komme rundt og få samlet ind.

Selv om det foregående kunne tydes derhen, at der var mangel på arkivalier til de lokalhistoriske arkiver, så er det på ingen måde tilfældet, slet ikke. De c. 120 lokalhistoriske arkiver, der på nuværende tidspunkt (1972) er tilsluttet „Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver“, der er oprettet i 1949 under Dansk historisk Fællesforening, har endda meget betydelige samlinger af mange ting. Samlingernes størrelse varierer naturligvis fra sted til sted, nogle er ret beskedne, men mange er store. Disse arkivers samlinger skal ses i lyset af det samfund, de er fremstået af. Vil man søge oplys-

ninger om en egn eller en by, så har netop sådanne lokale arkiver muligheder for at få varierede og mangeartede ting frem, som vanskeligere ville kunne finde ind i de store arkiver (landsomfattende). De lokalhistoriske arkiver er i overensstemmelse med tanker om nærdemokrati og decentralisering.

Spørger man helt konkret, hvad der samles på, så kunne man godt sige, alt. Der kan være enkelte arkiver, der specialiserer sig, idet de særligt interesserer sig for nogle bestemte forhold på deres egn, men de fleste arkiver søger at samle ind på bred basis om alt, hvad der foregår i arkivets område. Det er klart, at der bliver en vis forskel i arten af materiale, man vil finde, dels i et købstadsarkiv, dels i et arkiv fra landsbyer og landbrugsområder. En vigtig del af indsamlingsmaterialet er billeder, idet dette felt delvis er forsømt. Det kgl. Bibliotek og en del museer har indsamlet fotografier og postkort, men alligevel må man sige, at det er uanede mængder, der er gået tabt, fordi det delvis har været et upåagtet område. Der findes allerede mange billeder, som ikke længere kan identificeres, fordi ingen mere ved, hvad de forestiller. Det er en af de lokalhistoriske arkivers fortjenester, at man forsøger at finde, identificere og gemme de gamle billeder.

Lokalarkiverne søger at besvare to naturlige spørgsmål: 1) Hvem har levet og virket her? 2) Hvordan har der set ud? Man søger oplysninger om så mange enkeltpersoner som muligt, og sådanne oplysninger fortæller mest, hvis de kommer fra vedkommende selv, eller rettere fra papirer, breve, dokumenter m.v., som har med denne person at gøre. I de personalhistoriske samlinger stiler man efter at samle: breve, eksamensbeviser, svendebreve, pas, skudsmålsbøger, anbefalinger, artikler skrevet om eller af vedkommende, dagbøger, slægtsbøger m.m. Desuden arbejder mange arkiver med at skabe et båndarkiv, hvor man bevarer de enkeltes stemmer, dialekt, erindringer m.m.

Det andet område, der for nogle synes mere interessant end det personalhistoriske, er det topografiske. Her søger man at samle så

mange oplysninger som muligt om stedets natur og bebyggelse. De topografiske samlinger i de lokalhistoriske arkiver består af: skøder, pantebreve, testamenter, skifter, egns- og gårdbeskrivelser m.m. Både for de personalhistoriske og topografiske samlinger er billederne af stor værdi, fordi de ofte fortæller mere end mange ord. Både inden for det personalhistoriske og topografiske kan man ofte finde mange oplysninger i de statslige arkiver, undertiden også ting, som man møjsommeligt har samlet i de lokalhistoriske arkiver, men de lokalhistoriske arkiver kan dog også her undertiden give væsentlige supplerende oplysninger. De fleste større lokalhistoriske arkiver supplerer normalt deres samlinger med kopier fra de statslige arkiver af de ting, der har størst interesse for området, f.eks. kopier af kirkebøger, matriklerne, skøde- og panteprotokoller, folketællinger m.v.

Det er efterhånden mere eller mindre fastslået, at lokalarkiverne deler deres samlinger i 3 hovedafdelinger, dels de personalhistoriske og topografiske, som lige er omtalt, samt en tredie, der omfatter alt andet. Der har i de sidste 100 år eksisteret et utal af foreninger, og der oprettes forøvrigt stadig nye. Mange foreninger er enten opløst eller slået sammen til større. Her er et område, hvor lokalarkiverne næsten er ene om at samle ind, for det er oftest de lokale folk, der kender mest til disse foreninger, og som har bedst mulighed for at finde frem til arkivalierne. Der er i de seneste år hentet mange gamle støvede protokoller frem fra de mærkeligste gemmesteder, også fra lossepladser og produkthandlere, med oplysninger om disse foreninger. Det er ikke nødvendigt at remse alle navnene op, for enhver dansker er jo selv medlem af mindst 10 foreninger, men disse foreninger har i virkeligheden haft stor betydning og har været med til at tegne billedet af samfundet. Desuden kan nævnes erhvervslivet, detailforretninger, små og store fabrikker, der i høj grad har været med til at tegne billedet af stedets liv og virksomhed. Det er forbavsende, så hurtigt man glemmer, hvilke forretninger der har været i en by, og hvem der passede dem. Hele

Fra åbningen af det lokalhistoriske arkiv i Ejby 1971. Fra venstre dr. phil. J. Hæstrup, landsarkivar, dr. phil. Anne Riising og arkivets leder, pastor L. Kristensen

dette vældige område er et naturligt indsamlingsfelt for de lokale arkiver. Listen over sager, der kan indsamles og bliver det, er meget stor. Det vil efterhånden vise sig for de enkelte arkiver, hvor meget der kan findes af mange forskellige ting.

Forudsætningen for arkivet er indsamling af materiale, men en anden og lige så vigtig ting er, at arkivalierne bliver registreret, så de er til at finde igen, når de skal bruges. En hovedregel i arkivarbejdet er, at det, der kommer ind fra et bestemt sted, en person, en forening, en institution el.lign., altid skal bevares samlet, fordi der normalt er en indre sammenhæng i et sådant arkiv. Ved registrering af arkivet må man derimod normalt udskrive flere registerkort, der viser hen til netop dette arkiv. Der kan i en sådan aflevering, der bevares som en enhed, være tale om flere personer,

der har interesse; de skal have hver deres kort i registeret. Ligeledes kan der være tale om flere lokaliteter, der skal have hver sit kort i et topografisk register. Desuden kan der være tale om foreninger, der også skal have deres kort i det register, der registrerer dette område o.s.v. Det vil dog føre for vidt at gå dybere ind på dette meget store emne her.

Opbevaring af arkivalier er den sidste faktor i arkivarbejdet. Her drejer det sig om at skaffe egnede lokaler. Det ideelle er brand- og bombesikrede rum, der har den rigtige temperatur og fugtighed. Når man ser, hvordan endda meget gamle arkivalier har været smidt rundt måske i flere hundrede år og dog overlevet, så kan man også i de lokalhistoriske arkiver forsvare at benytte lokaler, der bare tilnærmelsesvis tangerer kravene. Lokaleproblemet må løses efterhånden.

På Fyn findes der i dag 10 lokalhistoriske arkiver, der er tilmeldt SLA. Det er Assens, Ejby, Glamsbjerg, Fåborg, Håstrup, Kerteminde, Marstal, Middelfart, Rudkøbing og Ørbæk; desuden er man begyndt i Nr. Åby, Langeskov og Ullerslev, men der er stadig op mod 20 kommuner på Fyn, der er uden arkiv. Fåborg kommune har 2 arkiver, idet også Håstrup ligger i Fåborg kommune. Det er foreløbig et åbent spørgsmål, hvor stort et område et arkiv skal dække, men man skal nok i fremtiden arbejde hen imod, at det mindste område for et arkiv er en kommune.

Det sidste spørgsmål må være, hvordan man starter et arkiv. Der kan ikke gives et generelt svar, for det kan gøres på flere måder. Arbejdet med de lokalhistoriske arkiver har hidtil været frivilligt og ubetalt. Det betyder, at omkostningerne er ret små, selv om der naturligvis må bruges nogle midler til opbevaring, fotokopier m.v. Enkelte arkiver arbejder uden offentlig støtte, hvilket er rosværdigt set ud fra et nationaløkonomisk synspunkt, men disse arkiver kan få en så privat karakter, at det kan skade indsamlingen. Nogle arkiver er opstået gennem lokalhistoriske foreninger og opnår støtte fra f.eks. kommune og pengeinstitutter. De fleste arkiver i dag er

nok på en eller anden måde knyttet til det lokale kommunale biblioteksvæsen. Det er den hidtil bedste løsning på spørgsmålet. Det giver bl.a. også arkivet en vis stilling i det samlede kulturbillede, så det ikke kan beskyldes for at være en ren privat interesse. Der er sket det glædelige både her på Fyn og andre steder i landet, at de kulturelle udvalg i nogle kommuner er gået aktivt ind for tanken om oprettelse af lokalarkiver; – det lover godt for fremtiden.

Hidtil må man sige, at det lokale arkivarbejde har været helt afhængig af de mennesker, der har taget opgaven op, og arbejdet vil sikkert et stykke tid fremover være afhængig af dem og deres efterfølgere.